

Андрій ПОПОК, доктор наук з державного управління, доцент, віце-президент Національної академії державного управління при Президентові України

Юрій РЕШЕТНИКОВ, докторант Національної академії державного управління при Президентові України

Становлення релігійно-церковного комплексу держави, подальша гармонізація та розвиток державно-конфесійних відносин утверджують відновлення духовних цінностей, употужнення потенціалу церкви в стратегії національного розвитку. На сьогодні Церква зайнята активним пошуком ефективних організаційних форм свого функціонального потенціалу в рамках соціального служіння, морального просвітництва, релігійної освіти, вирішення проблем духовної консолідації суспільства.

Українська держава, послідовно дотримуючись загально визнаних та зафіксованих вітчизняним законодавством принципів відокремлення церкви від держави та невтручання у внутрішні справи релігійних організацій, всіляко сприяє налагодженню та поглибленню міжконфесійного порозуміння, опрацюванню ефективних механізмів співпраці держави і церкви в гуманітарній сфері. Результатом такого співробітництва стало зміцнення суспільного порозуміння, подолання міжрелігійних протистоянь, забезпечення захисту прав віруючих і релігійних організацій, утвердження толерантності у громадянській свідомості.

Найважливішим питанням забезпечення подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин є необхідність активізації діалогу між Державою в особі її офіційних органів та церковною спільнотою. Як зазначається у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України «Модернізація України – наш стратегічний вибір», українська держава підтвердила наміри наслідувати європейські демократичні традиції, готовність провадити рівноправний діалог з усіма зацікавленими сторонами, у тому числі релігійними організаціями. Подальша розбудова державно-конфесійних відносин і забезпечення міжконфесійної злагоди потребують, як наголошує Президент України у своєму Щорічному посланні, діалогу між усіма сторонами трикутника «держава –

суспільство – релігійні організації» [5].

Важливим кроком у напрямку реалізації такого діалогу стала зустріч Президента України з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, що відбулася 21 квітня 2011 року. За її результатами 6 червня Президентом України було видано доручення № 1-1/1107, відповідно до якого центральним і місцевим органам виконавчої влади предписувалося забезпечити неухильне додержання принципу рівності релігійних організацій, залучення представників релігійних організацій до розроблення проектів нормативних актів з питань діяльності релігійних організацій, а також до участі у заходах із захисту суспільної моралі, сприяти діяльності релігійних організацій з питань реалізації соціальних проектів. Крім того, Уряду України було дано доручення опрацювати питання дальшої організації роботи Комісії з питань забезпечення прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів України, а Міністру культури, Міністру освіти і науки, молоді та спорту, головам обласних (міських) державних адміністрацій – провести зустрічі з керівниками релігійних організацій щодо проблемних питань їх діяльності та вжити відповідно до законодавства заходів для їх вирішення [1]. Безумовно, що реалізація зазначених заходів сприятиме як поглибленню державно-церковного діалогу у конкретних сферах, так і перенесенню його на місцевий рівень.

Важливість зазначеної зустрічі полягає в тому, що вона відбулася після того, як більше року відкладалася, що мало негативні наслідки для динаміки державно-церковних взаємин. Так, зокрема, 2010 року вперше за багато років не відбувся традиційний спільний молебень керівників церков і релігійних організацій на День Незалежності України. Було призупинено діяльність Комісії з питань забезпечення прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів України, суттєво знизилась контактність керівництва облдержадміністрацій і релігійної спільноти тощо. Натомість проведення зустрічі Президента України з ВРЦіРО стало відчутним поштовхом для активізації державно-церковного діалогу. Наочним свідченням цього є як зустрічі голів обласних і міських державних адміністрацій з керівниками церков і релігійних організацій місцевого рівня (зазначимо, що в ряді областей такі зустрічі почали готуватися відразу після 21 квітня і ще до виходу вказаного вище доручення Президента України, при тому, що вони не проводилися більше року), зустріч Міністра культури України з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, а також зустріч з представниками церков і релігійних організацій заступника Міністра освіти і науки, молоді та спорту України. Проведення зазначених зустрічей сприяло як активізації діалогу між органами влади і релігійною спільнотою, так і мало цілком конкретні наслідки для розв'язання практичних питань у сфері державно-конфесійних відносин.

Для поглиблення як державно-конфесійного, так і міжконфесійного діалогу, опрацювання конкретних механізмів співпраці між Державою і Церквою в різних сферах

важливою є діяльність державно-церковних консультативно-дорадчих органів у форматі громадських рад, що існують при низці центральних органах виконавчої влади з 2008-2009 років і за цей час довели свою ефективність.

Так, активно провадить свою роботу Громадська рада при Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями, утворена у жовтні 2008 року за результатами зустрічі Міністра освіти і науки з керівниками і представниками християнських церков України з метою сприяння всебічному забезпеченню свободи совісті та подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин в галузі освіти, підтримання постійного діалогу із Церквами та релігійними організаціями, більш ефективного використання їхнього потенціалу у виховному процесі [6].

До складу Громадської ради входять представники провідних Церков і релігійних об'єднань України – членів Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій: Української православної церкви, Української православної церкви Київського патріархату, Української греко-католицької церкви, Римсько-католицької церкви в Україні, Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн-баптистів, Церкви християн віри євангельської України, Союзу вільних церков християн євангельської віри, Української християнської євангельської церкви, Української уніонної конференції церкви адвентистів сьомого дня, Об'єднання іудейських релігійних організацій України та Духовного управління мусульман України, а також фахівці Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, вищих світських та духовних навчальних закладів. Очолює Громадську раду народний депутат України Володимир Марущенко.

В центрі уваги Громадської ради питання сприяння запровадженню викладання предметів духовно-морального спрямування у загальноосвітніх навчальних закладах різного рівня та державному визнанню богословської освіти, опрацювання державного стандарту з богослов'я, урівнення в правах студентів і викладачів духовних навчальних закладів із студентами та викладачами державних і приватних навчальних закладів тощо.

На своїх засіданнях Громадською радою неодноразово розглядались, зокрема, питання про стимулювання процесів запровадження викладання предметів духовно-морального спрямування; щодо випрацювання єдиної загальнодержавної програми з предмету «Основи християнської етики» для учнів 1-11 класів загальноосвітніх шкіл; щодо впровадження навчально-виховних програм духовно-морального спрямування у дошкільних навчальних закладах; щодо затвердження комплексної програми підготовки,

перепідготовки та вдосконалення викладачів предметів духовно-морального спрямування та визначення їх статусу; щодо сприяння виданню підручників з дисциплін духовно-морального спрямування; щодо надання учням інформації стосовно альтернативних теорій походження Всесвіту; про можливість нострифікації в Україні дипломів зі спеціальності «богослов'я»; про пропаганду здорового способу життя серед дітей та молоді; проведено аналіз державних програм в школах і стану навчально-виховного процесу у навчальних закладах щодо профілактики ВІЛ/СНІДу, шкідливих звичок та популяризації здорового способу життя тощо.

За результатами розгляду направлено відповідні звернення до Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, інших центральних органів виконавчої влади, обласних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, керівників церков і релігійних організацій.

За сприяння з боку Громадської ради відбулися Всеукраїнська науково-практична конференція з морально-духовного виховання у дошкільних навчальних закладах у м. Южному у вересні 2010 року, Всеукраїнський науково-практичний семінар для методистів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти на тему «Особливості вивчення курсів духовно-морального спрямування в навчальних закладах України» у м. Львові у лютому 2011 року, Всеукраїнська олімпіада «Юні знавці Біблії» та Всеукраїнський конкурс «Учитель року з предметів духовно-морального спрямування» на базі Національного університету «Острозька Академія» тощо.

Завдяки, зокрема, активній позиції Громадської ради нині, за наявною інформацією, викладання курсів духовно-морального спрямування за програмами «Християнська етика в українській культурі» (1-4 класи), «Основи християнської етики» та «Біблійна історія та християнська етика» (1-11 класи) та іншими авторськими програмами здійснюється у Вінницькій, Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій (59 шкіл), Луганській (103 класи), Львівській, Рівненській (278 шкіл або 38,7 % від загальної кількості), Сумській (105 шкіл), Харківській, Херсонській, Тернопільській (74 тис. учнів у 731 школі), Чернівецькій (234 школи або 52 % від загальної кількості) та інших областях України. У м. Києві вивчення курсу «Християнська етика в українській культурі» поточного навчального року продовжують понад 20 тис. школярів у 130 школах міста. Крім того у 105 загальноосвітніх навчальних закладах Запорізької області викладається факультативний курс «Основи православної культури», а у 5-6 класах шкіл Харківської області курсу «Православна культура Слобожанщини».

Серед здобутків Громадської ради за минулий період можна відзначити:

- ухвалення Вищою атестаційною комісією України рішення щодо можливості захисту кандидатських/докторських дисертацій за спеціальністю «богослов'я», що відкриває і можливість нострифікації відповідних наукових ступенів, здобутих за кордоном;
- проведення у 2010 році у Вінницькій, Запорізькій, Івано-Франківській, Луганській, Львівській, Сумській, Херсонській областях засідань міжцерковних рад при обласних державних адміністраціях (обласних радах) з питань сприяння впровадженню викладання у загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування;
- схвалення Міністерством освіти програм для 1-11 класів з курсів «Основи християнської етики» та «Біблійна історія та християнська етика», а також програми виховання на засадах духовних цінностей для дошкільних навчальних закладів;
- включення Кабінетом Міністрів України до переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста і магістра, напряму «богослов'я» (Постанова КМУ від 17.11.2011 р. № 267);
- видання Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України наказу від 21.10.2011 р. № 1210 щодо створення робочої групи для опрацювання механізму державного визнання дипломів і наукових ступенів випускників вищих духовних навчальних закладів [7].

До складу вказаної робочої групи увійшли фахівці Міністерства, науковці, керівники і представники провідних духовних навчальних закладів України. Передбачається, що прийнятним механізмом вирішення зазначеного питання могло би стати визнання Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України в порядку експерименту та на основі відповідних угод, укладених між Міністерством і заінтересованими церквами і релігійними організаціями, дипломів окремих духовних навчальних закладів, що відповідали б необхідним вимогам, виробленим з урахуванням наявних нормативів щодо ліцензування та акредитації навчальних закладів зазначеною робочою групою і затвердженим Міністром освіти і науки, молоді та спорту України.

Зазначена Громадська рада при МОН молодьспорт послужила прикладом для утворення подібних органів при низці інших міністерств і відомств України.

Так, з травня 2009 року активно діє Громадська рада при Міністерстві охорони здоров'я України з питань співпраці з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, утворена у травні 2009 року відповідно до Угоди про співпрацю між Міністерством охорони здоров'я України та Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій (16.12.2008 р.) та Наказу МОЗ від 22.05.2009 р. № 358 [8]. До її складу входять представники членів ВРЦіРО: Української православної церкви, Української

православної церкви Київського Патріархату, Української греко-католицької церкви, Римсько-католицької церкви в Україні, Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн – баптистів, Всеукраїнського союзу церков християн віри євангельської – п'ятидесятників, Союзу вільних церков християн євангельської віри України, Української християнської євангельської церкви, Української уніонної конференції церкви адвентистів сьомого дня, Української лютеранської церкви, Німецької євангелічно-лютеранської церкви України, Об'єднання іудейських релігійних організацій України та Духовного управління мусульман України, - а також уповноважені особи від НАН України, МОЗ України, Верховної Ради України, НЕК України з питань захисту суспільної моралі та Інституту релігійної свободи. Очолює раду академік Національної академії наук України та Академії медичних наук України Юрій Ілліч Кундієв.

Пріоритетними напрямки її роботи є питання етики діяльності медичних працівників, шляхи вдосконалення процесу вакцинації в Україні, питання біоетики, питання звуження практики абортів в Україні, питання профілактики епідемії ВІЛ/СНІДу та пропаганди здорового способу життя, питання медичного капеланства (душпастирської опіки пацієнтів та персоналу) тощо. Щороку відбувається чотири засідання Громадської ради, в яких беруть участь Міністр охорони здоров'я та його заступники.

До здобутків зазначеної ради можна віднести проведення семінару для медичних працівників на тему «Гуманізація медицини» (18 грудня 2009 р.); проведення круглого столу «Медичні, соціальні та морально-етичні аспекти у питанні протидії штучному перериванню вагітності» (16 січня 2010 р.); проведення Симпозіуму стосовно питань протидії штучному перериванню вагітності, який відбувся в рамках IV Національного конгресу з біоетики (22 вересня 2010 р.).

У 2009 році з метою налагодження тісної співпраці Міністерства оборони з церквами і релігійними організаціями для задоволення релігійних потреб військовослужбовців, духовного, морально-етичного виховання особового складу Збройних Сил України утворено Раду у справах душпастирської опіки при вказаному Міністерстві, створеної відповідно до Меморандуму про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України, підписаного Міністерством та представниками церков і релігійних організацій 10 листопада 2008 р. [4]. До складу ради входять представники Української православної церкви, Української православної церкви Київського Патріархату, Української автокефальної православної церкви, Української греко-католицької церкви, Римсько-католицької церкви в Україні, Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн-баптистів, Духовного управління мусульман України. Голова ради - голова Департаменту Патріаршої курії УГКЦ у справах душпастирства силових структур України єпископ Сокальсько-Жовківський Михаїл (Колтун).

Основною метою її діяльності є сприяння впровадженню у Збройних Силах України системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства), із врахуванням як національних традицій, так і міжнародного досвіду [9]. Результатом її роботи стало розроблення Концепції душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України, затвердженої у квітні 2011 року Наказом Міністра оборони України [3].

Крім того, з метою сприяння подальшому впровадженню у Збройних Силах України системи душпастирської опіки радою за підтримки з боку Міністерства впродовж 2011 року проведено круглий стіл «Механізми впровадження Концепції душпастирської опіки у Збройних Силах України» та Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Збройні Сили України та українське військово-душпастирство», члени ради взяли участь у роботі XXII Міжнародної конференції головних військових капеланів країн НАТО і держав, що входять до програми «Партнерство заради миру», що відбулася у Празі.

Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі у грудні 2008 року підписано Меморандум про співробітництво з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, в рамках реалізації якого утворено спільну Науково-консультативну раду з питань релігії та національностей задля опрацювання проблемних питань, пов'язаних з необхідністю аналізу публікацій та інших матеріалів на предмет розпалювання релігійної чи національної ворожнечі, образи релігійних почуттів віруючих тощо.

Одним з найстарших міжконфесійних дорадчих органів є Українська Міжконфесійна Християнська Місія «Духовна та благодійна опіка в місцях позбавлення волі», що існує з 2002 року, об'єднує дванадцять християнських конфесій та плідно співпрацює з Державною пенітенціарною службою України в інтересах дотримання права засуджених та ув'язнених на свободу віросповідання та сприяння забезпеченню духовної роботи у місцях позбавлення волі.

Важливо, що діяльність зазначених громадських рад призводить до цілком конкретних управлінських рішень у сфері компетенції відповідних міністерств і відомств.

Подібна рада була 2009 року утворена і при Міністерстві закордонних справ України

(Громадська рада при МЗС України з питань співпраці з релігійними організаціями). Проте впродовж двох років вона практично так і розпочала своєї роботи, на що, зокрема, зверталась увага у Зверненні Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій до Президента України 21 квітня 2011 року.

Зважаючи на позитивний досвід діяльності громадських рад з питань співпраці з релігійними організаціями при МОНмолодьспорт, МОЗ, Міністерстві оборони та ДПС України, видається важливим і доцільним створення подібних органів і при деяких інших центральних органах виконавчої влади, зокрема при Державному комітеті телебачення та радіомовлення України та Міністерстві внутрішніх справ, а також активізація діяльності такої ради при МЗС України.

Разом з тим, видається доцільним і перенесення цього досвіду і на місцевий рівень. Насамперед йдеться про проведення тематичних засідань міжцерковних рад при облдержадміністраціях за участю представників відповідних органів державної влади. Очевидно, що проведення таких засідань сприятиме як налагодженню співпраці між державними органами та релігійною спільнотою на місцях, так і наповнюватиме міжконфесійний діалог реальним змістом, а відтак сприятиме міжконфесійному порозумінню. В цьому контексті варто зазначити ту важливу роль для розвитку державно-конфесійних і міжконфесійних відносин, яку відіграють міжцерковні ради при обласних (міських) державних адміністраціях, створених у більшості областей України в 2005 році на виконання доручення Президента України. Разом з тим, переважна більшість з них потребує активізації своєї діяльності. Водночас таким каталізатором стали зустрічі керівництва обласних (міських) державних адміністрацій з керівниками місцевих релігійних організацій, що відбулися влітку 2011 року на виконання доручення Президента України № 1-1/1107 від 6 червня 2011 року, про що вже зазначалося вище.

Так само важливим видається розвиток контактів і співпраці вказаних міжконфесійних громадських рад із закордонними, насамперед європейськими, структурами як в інтересах вивчення і врахування європейського досвіду у відповідних сферах, так і в інтересах сприяння його впровадженню в Україні у контексті демократичних перетворень.

Крім того, представники церков і релігійних організацій беруть участь і в діяльності громадських рад, створених відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03.11.2010 р. № 996 при центральних органах виконавчої влади (зокрема, громадські ради при Міністерстві закордонних справ та Державній податковій службі) [10].

Водночас видається, що такі ради не зможуть відігравати роль ефективного механізму для розвитку партнерських відносин між Церквою і відповідними державними органами у зв'язку з розмитістю кола питань діяльності таких рад та відсутністю у їх складі достатньої кількості фахівців у сфері питань розвитку державно-церковних відносин у відповідних сферах.

Разом із державно-церковними дорадчо-консультативними органами центрального рівня важливу роль для подальшого розвитку державно-конфесійних і міжконфесійних відносин відіграють міжцерковні ради при обласних державних адміністраціях, створені на виконання доручення Президента України у 2005 р. в більшості областей України. Разом з тим, переважна більшість з них потребує активізації своєї діяльності, чому, вочевидь, можуть сприяти і зустрічі керівництва обласних (міських) державних адміністрацій з керівниками місцевих релігійних організацій, що відбулися влітку 2011 року на виконання зазначеного вище доручення Президента України № 1-1/1107.

Сучасна політика Української держави у галузі свободи совісті має бути спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей для всіх релігійних організацій; утвердження суспільної терпимості та поваги між віруючими, сприяння розвитку механізмів ефективної співпраці між державою і церквою, підтримку суспільно корисних ініціатив церков і релігійних організацій. Поступ Української держави, її подальший розвиток як європейської демократичної країни в значній мірі залежить і від подальшої розбудови партнерської моделі державно-церковних відносин, і від забезпечення міжцерковної злагоди. Розв'язання цих масштабних завдань потребує спільних зусиль державних і церковних інституцій різного рівня, науковців, громадськості. А насамперед потребує переконаності у важливості цієї поставленої мети і реальних зусиль щодо її досягнення.

Список використаних джерел:

1. Доручення Президента України від 06.06. 2011 р. № 1-1/1107.

2. Звернення Всеукраїнської Ради Церков до Президента України Віктора Януковича [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

http://vrciro.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=153&Itemid=1 .- Назва з екрану.

3. Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/index.php?part=council_pastoral_care&sub=concepacia . – Назва з екрану.

4. Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/index.php?part=council_pastoral_care&sub=memorandym . – Назва з екрану.

5. "Модернізація України — наш стратегічний вибір". Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. 2011 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Poslannya_2011-d5017.pdf .

6. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про створення при Міністерстві освіти і науки України громадської ради з питань співпраці з Церквами та релігійними організаціями» від 20.10.2008 р. № 941.

7. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Деякі питання визнання дипломів і наукових ступенів випускників вищих духовних навчальних закладів» від 26.10.2011 р. № 1210.

8. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про створення Громадської ради при Міністерстві охорони здоров'я України з питань співпраці з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій» від 22.05.2009 № 358 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20090522_358.html .

9. Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/index.php?part=council_pastoral_care&sub=polozhenia . – Назва з екрану.

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у

формуванні та реалізації державної політики» від 03.11.2010 р. № 996.

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 та від 27 серпня 2010 р. № 787» від 17.03.2011 р. № 267.

Джерело: [Теорія та практика державного управління. – Харків: ХарPI НАДУ. - 2012. – Вип. 2 \(37\). - С. 296-304](#)

Інститут релігійної свободи, м.Київ
www.irs.in.ua